

ונראה דיש להביא ראיה לשיטת הגר"ש אלישיב שליט"א דהנה לפי שיטת בצל החכמה הג"ל יש להקשות קרשיא גדולה (וכמו שראיתי שכבר העיר בזה בספר פסקי תשובות ח"א עמוד תפ"ט בהערה 126) דלפי דברי בצל החכמה הג"ל יוצא שאם נודמן לו בשנות הילדות להקיף את כדור הארץ נגר מהלך השמש בנסיעות כמה וכמה פעמים (ואפילו שלא ברצף אחר) נמצא שראה הרבה שקיעות וזריחות במהלך נסיעות אלו, וכי בגלל זה יוקדם גדלותו בכמה וכמה ימים, וכן להיפך אם נסע עם מהלך השמש כמה וכמה פעמים נמצא שהפסיד כמה ימים, וגדלותו תתאחר בכמה ימים, ואין סברא לומר כן, אלא על כרחך שאף אם הפסיד או הרויח כמה זריחות ושקיעות לא איכפת לן בזה אלא הולכים אחר התאריך שנולד בו ולפי המקום שנמצא בשעת הבר מצוה.

[אמ"ח 1234567](#)

אוצר החכמה

סימן כ"ב

ברכת שהחיינו על התפילין לנער בר מצוה

לא על השחיטה דמוזק לבריה, עכ"ל, הרי דמבואר דכשעושה מצות 'כיסוי הדם' בפעם הראשונה בחייו יש לו לברך שהחיינו, וכמו כן בכל מצוה שאדם עושה פעם ראשונה בחייו צריך לברך שהחיינו (אבל על עצם השחיטה אינו מברך אף כששוחט פעם ראשונה בחייו כיון דמוזק לבריה, ויער"ש בשי"ך שכתב טעם נוסף מדוע לא יברך שהחיינו על השחיטה), עכ"ד.

ומקור דבר זה לברך על קיום מצוה פעם ראשונה בחייו הוא ממ"ש בגמרא (מנחות ע"ב) היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו וכו', וברש"י (ד"ה היה) בפירושו הראשון כתב בזה"ל: כגון שלא הקריב כהן זה עדיין מנחה מימיו, עכ"ל. הרי דמבואר דאע"ג שמנחה זו קריבה כל השנה אולם מאחר שאצל הכהן המקריב זהו פעם ראשונה שמקיים מצוה זו מברך שהחיינו, ויער"ש עוד ברש"י בכת"י נ"ה היה, בפירושו השני שביאר דאיידי בישראל שהביא מנחה זו פעם ראשונה בחייו, והיינו שהישראל הוא זה שמברך 'שהחיינו' אם לא הביא עדיין מנחה מימיו, וג"כ מבואר כנ"ל דיש לברך שהחיינו על מצוה שמקיים בפעם הראשונה בחייו.

וברוקח (סימן שע"א, וה"ר בשי"ך יו"ד סימן כ"ח סק"ה) כתב [כשם ריב"ק משפירא] דמהגמרא במנחות הג"ל מוכח דכל מצוה שמקיים האדם פעם ראשונה בחייו דיש לו לברך שהחיינו על שמתחנך במצוה.

א. אם יברך שהחיינו על הנחת תפילין כשמניחם פעם ראשונה בחייו

הנה בנער בר מצוה יש לדון אם יברך שהחיינו בהנחת תפילין הראשונה שלו מחמת ג' סיבות: א.) על שמקיים המצוה פעם ראשונה בחייו, (וכמש"כ הרמ"א (יו"ד סימן כ"ח סי"ב) והט"ז (א"ח סימן כ"ב סוסק"א) שזהו סיבה לברך שהחיינו), ב.) דכיון שנתחייב בגיל י"ג בכל המצוות, א"כ כשמניח תפילין יש לו לברך "שהחיינו" על כל המצוות שעתיד לעשות כל ימיו (כן מבואר בפרי תואר (יו"ד סימן כ"ב סק"ד) ובשרית חתם סופר (א"ח סימן נ"ה) הסכים לדבריו), ג.) בדרך כלל נער בר מצוה מניח תפילין חדשות, וא"כ לכאורה יש לו לברך שהחיינו על התפילין החדשות (ודבר זה תלוי בפלוגתא הפוסקים (א"ח סימן כ"ב) בכל אדם שקנה תפילין חדשות אם יברך שהחיינו על התפילין ואף שאינו מניחם בפעם הראשונה בחייו) ונבארם אחת לאחת בעזרי"ת.

דהנה בט"ז (א"ח סימן כ"ב סוף סק"א) כתב דנער בר מצוה המניח תפילין בפעם הראשונה בחייו יברך שהחיינו על חינוך המצוה, וכמו שמבואר ברמ"א (יו"ד סימן כ"ח) לענין כיסוי הדם, שעל כל מצוה שאדם עושה פעם ראשונה בחייו דיש לו לברך שהחיינו.

דהנה כתב הרמ"א (יו"ד סימן כ"ח סי"ב) בזה"ל: מי ששחט פעם הראשון, מברך "שהחיינו" על הכיסוי, אבל

אולם כתב הפרי חדש (יורד סימן כ"ח סק"ה) שהראיה שהביא הרוקח זהו רק לשיטת רש"י (במנחות שם) שפירש דאיירי בכהן שלא הקריב מעולם, אולם התוס' (שם ד"ה היה) וכן ברשב"א (ברכות לו) פירשו דהטעם שהכהן מברך שהחיינו אינו משום שזהו פעם ראשונה בחייו, אלא הוא משום דמצוה זו באה מזמן לזמן, כיון שמשמרות הכהונה היו מתחלפות וכל משמרת הייתה עובדת רק פעמיים בשנה, ונמצא שזהו מצוה הבאה 'מזמן לזמן' ולכך מברך עליה שהחיינו, ומסיק הפרי חדש, דכיון דהתוס' והרשב"א חולקים על רש"י א"כ 'ספק ברכות להקל' ולא יברך, ודלא כהרמ"א שנקט כרש"י (ושלכך כתב שיברך על כיוס הדם).

אוצר החכמה

לשמור תפילין, אלא מתחילים להניח תפילין רק ביום הבר מצוה כשהוא כבר בן י"ג שנים, ולפי"ז עדיין צ"כ דהרמ"א עצמו סובר (יורד סימן כ"ח ס"ב) דמברך שהחיינו בפעם ראשונה על כיסוי הדם וא"כ גם על הנחת תפילין צריך לברך, ובאמת יתכן לומר דהרמ"א סובר שבהנחת תפילין מברכים שהחיינו, וכמו שכתב הט"ז הנ"ל (ארי"ה סימן כ"ב סק"א) ודלא כמו שנקט הש"ך בפשיטות שאין נוהגים לברך כשמניח תפילין בפעם הראשונה בחייו.

אמנם מצינו באחרונים שבאמת אין ראייה כלל ממשי"כ הרמ"א דמברכים שהחיינו על כיסוי הדם, לענין הנחת תפילין שבפעם הראשונה בחייו יברך שהחיינו בהנחתם, כיון דיש לחלק בין כיסוי הדם לשאר מצוות.

דהנה כתב במשיב דבר (יורד סימן כ"ח ס"ב) דיש לדייק בדברי הרמ"א מדוע כתב: מי ששחט פעם ראשונה וכו', ולא כתב - מי שכיסה דם פעם ראשונה, אלא הביאור בזה הוא: שדווקא על מצוות מיוחדות כמו שחיטה והקרבת מנחה מברך שהחיינו בפעם הראשונה בחייו, והוא משום שצריך לאמן ידיו לשחוט, וכן במנחות שצריך הכהן לראות סימן ברכה בלימודו ואימון ידיים לעשות קמיצה במנחה, אבל בשאר כל המצוות גם הרמ"א מורה שאינו מברך שהחיינו כשמקיימם בפעם הראשונה בחייו, ולכך כותב הרמ"א: מי ששחט פעם ראשונה בחייו וכו', והיינו דמאחר שהוא צריך לברך שהחיינו על עצם השחיטה אלא שעל שחיטה אינו יכול לברך כיון שהוא מויק לבריה ולפיכך יברך על הכיסוי, אבל מי שלא שחט אלא הוא רק מכסה הדם בפעם ראשונה בחייו בזה באמת אינו מברך שהחיינו, וכמו כן בהנחת תפילין אין מברכים שהחיינו, עכ"ד, (וכע"ז הביא בדרכי תשובה (יורד סימן כ"ח סק"ב) מספר תפארת למשה שעיקר הברכה היא על אומנות השחיטה, כיון שאין כל אדם יכול לשחוט ויש בזה שמחה בשחיטה ראשונה, ולפיכך כתב שאם כבר שחט בפעם הראשונה בחייו דבר שאינו צריך כיסוי כגון בהמה ואח"כ שחט עוף דאז אינו מברך על הכיסוי, כיון שכבר נתחנך בשחיטה).

ובבית הלל (יורד סימן כ"ח סק"א) כתב חילוק אחר בין כיסוי הדם להנחת תפילין, והוא שדווקא בכיסוי הדם יש לברך שהחיינו על הכיסוי כיון שיש כאן שמחת מצוה - שנהנה ממנו אח"כ באכילה, דהיינו שמכח כיסוי זה הוא ראוי לאכילה והוי כפרי חדש שמברך שהחיינו אע"פ שאינו אוכל ממנו אלא שרואהו ביד חבירו (והוסיף וכתב דאע"ג שאם הויד ולא כיסה מ"מ השחיטה כשירה אמנם מ"מ כיון שמקיים מצוה שבא בסופו לידי אכילה יש בו שמחה גדולה כדבר שבא מזמן לזמן ואין זה דומה לתפילין שהוא מצוה שאין בו אכילה וג"כ הוי מצוה תדירה ולפיכך על הנחת תפילין אין לברך שהחיינו, עכ"ד.

דהנה בש"ך (יורד סימן כ"ח סק"ה) הביא את דברי הרוקח הנ"ל והקשה דא"כ מדוע לא נוהגים שכל נער 'בר-מצוה' יברך שהחיינו על הנחת תפילין כשמניחם בפעם הראשונה בחייו, ובהגהות צבי לצדיק (הגר' על הש"ע שם) כתב ליישב קושיית הש"ך בזה"ל: ולי נראה כיון שתפילין מתחנך בעודו קטן כדאמרין בסוכה (מבא) קטן שיודע לשמור תפילין אביו מחנכו וכן בציצית, וא"כ איך יתקנו חז"ל לקטן שיברך שהחיינו, ואחר כך כשיגדל כבר נתחנך ואין זה עוד דבר חדש עליו, וא"כ לא דמי כלל לחינוך עבודה שבגדלות מתחנך, ובשביל זה אפילו מי שהתחיל בתפילין אחר י"ג שנה מכל מקום לא פלוג עבדו רבנן בתקנתו, עכ"ל, ומבואר בדבריו דכיון שנוהגים להניח תפילין עוד קודם הבר מצוה לכך בגיל י"ג לא יברך שהחיינו כיון שכבר הניחם קודם גיל י"ג ואינו מצוה חדשה, וגם מי שהתחיל להניח בגיל י"ג לא יברך ולא פלוג רבנן.

וכן ביאר בתבואות שור (יורד סימן כ"ח סק"ד) דכיון שנהגו להניח תפילין עוד קודם בר מצוה, ובקטנותו אינו מברך שהחיינו ולא תיקנו חז"ל חיובא לדדק, וכשיגדל אינו יכול לברך כיון שכבר נתחנך במצוה זו מקודם, ואין זה דומה למנחות שאין מניחים את הכהן לעבור בבהמ"ק עד שיהא בן עשרים (וכן בכיסוי הדם ובשחיטה אין זה מצוה שהקטן יודע לאמן את ידיו לשחוט) עכ"ד, וכע"ז כתב בליקוטי חבר בן חיים (יורד סימן כ"ח, בש"ך סק"ה) ליישב קושיית הש"ך בזה"ל: וגם בתפילין יש לומר כיון דמתחנך הקטן בתפילין קודם י"ג שנה, ואז לא שייך שהחיינו דעדיין אינו מצוה, וממילא גם בטר הכי שוב לא מברך וכו', ועוררני תלמיד אחר דלפי"ז גר היה לו לברך על כולם שהחיינו, עכ"ל.

אולם תירוצם של האחרונים הנ"ל אינו יכול להיות לשיטת הרמ"א שסובר (ארי"ה סימן ל"ז ס"ג) דהקטן אינו מתחיל להניח תפילין כלל קודם הבר מצוה, מאחר שאינו יודע

ובשו"ת בית שערים (ארי"ה סימן ל') כתב חילוק אחר בין כיסוי הדם להנחת תפילין, דהנה 'מצוות לאו ליהנות ניתנו' אלא לעול על צוארו ניתנו, וכיון שאין לו הנאה בהנחת תפילין אין לו לברך שהחיינו על חינוך המצוה, ומש"כ הרמ"א לברך על כיסוי הדם וכמו כן כתב הרמ"א (י"ד סימן רס"ה ס"ז) לברך שהחיינו כשמל את בנו הבכור, זהו משום שבכיסוי הדם וכן במילה עצם המצוה רמיא על כל ישראל אלא שיש דין 'קדימה' לשוחט שהוא יכסה, וכן במילה האב קודם לכל אדם למול את בנו והחוטף המצוה צריך לשלם עשרה זהובים, וא"כ יש לו 'הנאה' מהמצוה ובוה לא אמרינן שהמצוות הם עול על צוארו אלא הוא גדולה ותפארת לו על שלו דווקא ניתנה המצוה, ולכך דווקא ^{במצוות} אלו יכול לברך שהחיינו, אבל בהנחת תפילין ^{אין} מברך שהחיינו דמצוות לאו ליהנות ניתנו, (וראה עוד בשערי תשובה ארי"ה סימן ל"ה סק"א).

לענין הלכה

במשנה ברורה (סימן כ"ב, בבאוריל ד"ה קנה) כתב בזה"ל: על כן מהנכון שיכניס עצמו להתחייב שהחיינו מצד אחר ויכוין לפטור גם את זה, בפרט אם לובש עתה התפילין פעם ראשונה בימי חייו בודאי יראה לעשות עצה זו דיש פוסקים שסוברים דעל כל מצוה שאדם עושה פעם ראשונה בימי חייו יברך שהחיינו. (נעין בתבואות שור בי"ד סימן כ"ח, ובפרי מגדים שם, ובאליה ובה סימן זה וכו') עכ"ל, ומבואר בדבריו שבכדי שלא להכנס לחשש ברכה לבטלה דטוב שנער הבר מצוה יכניס עצמו להתחייב בברכת שהחיינו מצד אחר וכגון שילבש בגד חדש ואז יכוין לפטור בברכתו גם את הנחת התפילין.

ויש להעיר בזה דהנה כתב הב"ח (ארי"ה סימן ג"ט, בסופו) דבברכת שהחיינו לא אמרינן "ספק ברכות להקל" וזה לשונו: אבל לפענ"ד נראה דאיכא לחלק בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות דברכת שהחיינו שבאה על שמחת ליבו של אדם יכול לברך אע"פ שאינו ודאי דחייב לברך, דאינו עובר על לא תשא אם הוא שמח ומברך לו יתעלה על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה וכו', עכ"ל. (ניעין באליה רבא (סימן כ"ב) שהביא ראיה לדברי הב"ח הנ"ל).

והנה לדברי הב"ח לכאורה אין ענין להכניס עצמו להתחייב בברכת שהחיינו מצד אחר בכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה, שהרי ברכת שהחיינו אינה יכולה להיות לבטלה כלל מאחר שמכל מקום הוא שמח ומודה להשי"ת על שהחיינו וקיימו עד הזמן הזה, ומדברי הביאור הלכה שכתב שיכניס עצמו לחיוב מצד אחר מבואר דנקט להלכה ולא כהב"ח, ובאמת יעוין בשרי חמד (מערכת ברכות סימן א) אות י"ח סק"ה) שהביא הרבה אחרונים שחולקים על הב"ח

בוה. וראה עוד בפרי מגדים (י"ד סימן כ"ח בשפ"ד סק"ה) שכתב דכיון שנחלקו הפוסקים אם מברך שהחיינו על מצוה שעושה בפעם הראשונה בחייו, דלכך נראה דודאי אין להכניס עצמו לספק 'ברכה לבטלה', ומבואר ג"כ דנקט דלא כהב"ח.

[ראיתי] טובא בשם הגרי"ש אלישיב: שקטן המתחיל להניח תפילין קודם הבר מצוה שיש לו להורר לכתחילה ולברך שהחיינו על פרי או בגד חדש ויכוין בברכתו גם על התפילין החדשות, אמנם מעיקר הדין אין חייב לברך שהחיינו על התפילין וגם על קבלת התפילין במתנה מאביז אין לו לברך שהחיינו כיון שאביז חייב לקנות לו תפילין ולא חשיב מתנה, יעוין בזה בתשובות בסוף הספר.

ב. אם כשמניח תפילין יברך שהחיינו על כל המצוות שעתיד לעשות

בחתם סופר (שו"ת, ארי"ה סימן נ"ה) כתב: בברכת שהחיינו יש הרבה סברות שאין לסמוך עליהם, ולהלכה נראה דלא נקטינן כשיטת הרוקח דמברכים על כל מצוה שעושה פעם ראשונה בחייו, אלא כמו שכתב בפרי תואר (י"ד סימן כ"ח סק"ד) דכל נער שמלאו לו י"ג שנים ונעשה בר מצוה דהוא צריך לברך שהחיינו על שמתחנך עכשיו בעול מצוות (והיינו לא כמו שכתב הרוקח שעל כל מצוה ומצוה מברך בחינוכה, אלא רק בגיל י"ג שהוא זמן שנכנס לעול מצוות, שייך לברך על שמתחנך בעול כל המצוות) ולכך כל נער בר-מצוה בפעם הראשונה שמניח תפילין יברך שהחיינו על חינוכו - בכל המצוות שעתיד לעשות כל ימיו, וראיה לזה מהגמ' (פנחות ע"ב) שכתן המקריב מנחה פעם ראשונה בחייו מברך שהחיינו, והיינו: דכיון שמתחנך עכשיו לעבודה לפיכך מברך שהחיינו - על כל העבודות שעתיד לעשות כל ימי חייו, דאף שכבר נכנס למצוות בגיל י"ג, אולם מאחר שאין מניחים אותו לעבוד עבודה עד גיל עשרים, לכך מברך על זה שהחיינו, כי על מצוה זו עדיין לא היה יכול לברך בגיל י"ג, עכ"ד.

והנה בעיקר דברי הפרי תואר (שהביא החת"ס הנ"ל) שצריך לברך 'שהחיינו' על עצם זה שנכנס לעול מצוות, יעוין בבן איש חי (ש"א, פרשת ראה אות י"ח) שכתב בזה"ל: וטוב דהבן ילבש בגד חדש ויברך 'שהחיינו' ויכוין גם - על הכנסו באותו היום "בעול מצוות" ואם אין לאל ידו יברך על פרי חדש, וגם הבת ביום שתכנס בחיוב מצוות אע"פ שלא נהגו לעשות לה סעודה עם כל זאת תהיה שמחה אותו היום ותלבש בגדי שבת ואם יש לאל ידה תלבש בגד חדש ותברך 'שהחיינו' ותכוין גם על כניסתה 'בעול מצוות', עכ"ל, ומבואר בדבריו ג"כ דנקט שיש לברך שהחיינו על הכנסו לעול מצוות, אלא שיש חילוק בין דברי הבן איש חי, לדברי הפרי תואר והחת"ס שכתבו

שיכרך דוקא בשעת הנחת תפילין בשעה שמקיים מצוה דכיון שאז מתחנך בעול מצוות לכך זהו הזמן הראוי לברך, אולם הבן איש חי נקט שיש לברך על עצם מה שנכנס לעול מצוות ואף אם עכשיו אינו מקיים מצוה נולךך כתב שבסעודת הבר מצוה יברך שהחיינו ואף שאינו מקיים אז שום מצוה, וכן כתב לגבי בת שיש לה לברך שהחיינו על כניסתה לעול מצוות ואף שאינה מקיימת עכשיו שום מצוה).

[וראה עוד בלקט הקמח החדש (סימן קל"ו סק"ד) שכתב בזה"ל: וראה זה חרש, מה שכתב שם המק"ק בנעשה ברי- מצוה בשבת, כשעולה צריך לברך 'שהחיינו', דאינו מניח בשבת תפילין שיכול לברך שהחיינו, עכ"ל. וראה עוד משי"כ בשערי רחמים על שערי אפרים שער ב' אות ד' בשם המקראי קודש ושערי חיים שם עמוד קנ"ב].

אוצר החכמה

אולם בעיקר נידון זה כותב רבי אברהם פונטרימולי מאיזמיר, בספרו אשר לאברהם (אבות עמי ע"י) : נשאלתי למה לא תיקנו חז"ל לברך 'שהחיינו' כשנכנס לעול מצוות או לפחות 'הטוב והמטיב' שהרי הדבר נלמד בקל וחומר אם על מצוה פרטית כגון סוכה ולולב שופר מצה וכדו' מברך שהחיינו, כל שכן כשנכנס לעול כל המצוות, ואף שהמצוות הנ"ל הם מצוה עוברת משא"כ הכא הזמן ארוך כל ימי חייו, מכל מקום לא גרע מפרי חדש דהגם שזמנו ארוך מברך בפעם ראשונה, אלא הטעם שלא תיקנו לברך הוא משום: שבאותו יום נכנס לכלל עונשים בבי"ד של מטה, וכל מקום שיש 'עונש' - אין ראוי לברך ולהלל עליו, וכמו שמצינו שאין אומרים הלל בראש השנה כיון שספרי חיים ומתים פתוחים ואתם אומרים שירה, וכמו כן אם קנה מנעלים לרגליו אינו מברך הטוב והמטיב הגם שיש לו שמחה, מפני שצריך להרוג הבהמה ולעשות מנעלים ורחמיו על כל מעשיו כתיב, והכא נמי אין ראוי לברך שהחיינו כיון שבא לו חיוב עונשין, עכ"ד.

והנה הבאנו לעיל [באות א'] שכתבו בתבואות שור (י"ד סימן בית סק"ד) ועוד אחרונים דנער בר מצוה שהתחיל בהנחת תפילין חודש או חודשיים קודם הבר מצוה, שאז לא יברך שהחיינו בהנחת תפילין ביום הבר מצוה, דכיון שכבר הניחם קודם א"כ אין זה מצוה חדשה עליו, אולם לדעת החתם סופר שמברך שהחיינו על עצם זה שנכנס לעול מצוות ולא רק על המצוה הפרטית של הנחת תפילין לפי"ז יש לומר דאע"פ שכבר הניח התפילין בקטנותו עדיין יכול לברך שהחיינו, כיון שרק עכשיו נתחייב במצוות תפילין ועד עכשיו הניח רק מצד חינוך, וכן ראיתי מובא שבספר יד יצחק (ח"א סימן קע"א) כתב באמת סברא זו שלדעת החת"ס הנ"ל יש לברך שהחיינו אף שכבר הניח בקטנותו, [וראה עוד בספר זכרון יהודה (סימן ג') שכתב שלפי דברי

החת"ס אם ביום שנעשה בר מצוה קדם ועשה מצוה אחרת ובירך עליה 'שהחיינו' וכגון שנעשה בר מצוה בליל יום טוב ובירך שהחיינו על היריט, דאז לא יברך שהחיינו בהנחת תפילין שמניח בפעם ראשונה, מאחר שכבר יצא י"ח בשהחיינו שבירך בליל יו"ט על חינוכו בכל המצוות שיעשה בכל ימי חייו, כיון שכבר אז נכנס לעול מצוות].

אלא שראיתי בשו"ת להורות נתן (ח"ב סימן ט' סק"ח) שנקט דגם לפי החת"ס הנ"ל אם התחיל להניח קודם הבר מצוה שאז לא יברך בהנחת תפילין הראשונה שלאחר הבר מצוה, דיעו"ש שהביא דברי התבואות שור הנ"ל שאינו מברך שהחיינו על הנחת תפילין שמניח בקטנותו כיון "דלא תיקנו חיובא לדרדקי", והביא שבשו"ת בית היוצר (מחוסט, סימן ג' ד') תמה על התבואות שור מדוע קטן לא יברך שהחיינו, דהרי מחנכים הקטנים למצוות וחיונין שאף הקטנים מברכים שהחיינו על כמה דברים, וכתב ליישב שדווקא במצוות שגם הגדולים מברכים שהחיינו שייד לחנך הקטנים, אבל בתפילין שהגדולים אינם מברכים שהחיינו לא שייד לחנך הקטנים בזה, עכ"ד בית היוצר, ותמה עליו בספר הנ"ל דתירוצו אינו מובן, דהרי מי שמתחיל להניח תפילין ביום הבר מצוה שאז הוא גדול הלא בודאי יכול לברך שהחיינו על חינוכו במצוה שמקיים פעם ראשונה בחייו, וא"כ יקשה דגם מי שנוהג להניח בקטנותו קודם הבר מצוה יש לו לברך שהחיינו מטעם חינוך, ודברי התבואות שור הנ"ל עדיין צ"ב, וכתב דנראה לבאר את דברי התבואות שור שלא תיקנו חיובא לדרדקי, על פי דברי החת"ס הנ"ל דברכת שהחיינו בהנחת תפילין אינה ברכה פרטית על התפילין, אלא היא ברכה על שנכנס לעול מצוות ובהנחת התפילין מברך על כל המצוות שיעשה בכל ימי חייו, ולפי"ז מובן שברכה זו אינה שייכת בקטן שעדיין לא נתחייב כלל במצוות, וזהו כוונת התב"ש שכתב "דלא תיקנו חיובא לדרדקי", עכ"ד.

והנה בתבואות שור הנ"ל כתב דאם התחיל להניח תפילין בקטנותו שוב לא יברך שהחיינו על הנחת תפילין שמניח ביום הבר מצוה, כיון שאין זה מצוה חדשה עליו, ואם ננקוט כהביאור הנ"ל דהתבואות שור סובר כהחת"ס, שברכת שהחיינו קאי על חינוכו בכל המצוות שיעשה בכל ימי חייו, א"כ מבואר דאף לפי החת"ס אם התחיל להניח קודם הבר מצוה שוב אינו יכול לברך שהחיינו ביום הבר מצוה, והוא משום שאין עדיפות למצוה זו יותר מכל המצוות שנתחייב בהם כיון דאין זה מצוה חדשה עליו.

אמנם בעיקר דברי החת"ס הנ"ל יעוין בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סימן קל"ט, בסופו) שכתב דלא שמענו מעולם שנער בר מצוה יברך שהחיינו על שנעשה מחויב

שהחיינו על תפילין חדשות כיון שאינו דבר שבא מזמן לזמן.

והנה בטור (ארי"ה סימן כ"ב) כתב שעל ציצית חדשה מברכים שהחיינו, ובבית יוסף (שם) תמה מדוע הטור כתב דין זה רק בציצית ולא בתפילין, וכתב לבאר דהטור אינו סובר כהרמב"ם שמברכים שהחיינו על תפילין חדשות, אלא ס"ל כהתוס' שאין מברכים על תפילין מאחר שאינו בא מזמן לזמן, והטעם שבציצית כותב הטור לברך שהחיינו [ואף שאינו בא מזמן לזמן] הוא משום דלא גרע מהקונה כלים חדשים, ולכך מברך שהחיינו על הטלית החדשה.

אולם ה"ט"ז (ארי"ה סימן כ"ב סק"א) סובר דהטור סובר כשיטת הרמב"ם דמברכים שהחיינו על תפילין, והטור כותב דינו בציצית והוא הדין בתפילין. דכיון שאין סברא לחלק בין ציצית לתפילין לכך לא הוצרך הטור לכפול דין זה בהל' תפילין.

וכן בביאור הגר"א (סימן כ"ב סק"א) נקט להלכה כהרמב"ם שמברכים על תפילין חדשות, וביאר דמה שלא כתב בטור דין זה גם בתפילין, הוא משום שדווקא העושה תפילין בעצמו מברך שהחיינו, אבל מי שקונה תפילין מהסופר אינו מברך שהחיינו, ולכך בציצית שהדרך הוא שכל אדם עושה ציצית לעצמו כתב הטור שיברך שהחיינו, אבל בתפילין שאין הדרך לכתוב בעצמו אלא דרך העולם הוא לקנות תפילין מסופר מומחה, לכך לא כתב הטור שיברך שהחיינו על התפילין.

ובמשנה ברורה (סימן כ"ב בביאוריה ד"ה קנה) כתב דכיון שנחלקו בזה הפוסקים אם נוקטים להלכה כהרמב"ם שמברכים על תפילין, לכך מי שמניח תפילין חדשות נכון וראוי להכניס עצמו להתחייב ב'שהחיינו' מצד אחר כגון שילבש בגד חדש או פרי חדש ואז יכין לפטור בברכתו גם את התפילין.

ובספר הליכות שלמה (תפילה עמוד מ"ה) מובא תשובה שכתב הגרש"ז אויערבך בכת"י בזה"ל: לענין שהחיינו בתפילין התנהגתי עם בניי שיחיו, שלפני י"ג שנה רק הניחו, אבל לא נתתי להם את התפילין במתנה רק במלאת להם י"ג שנה, והברכה היא על ההנחה וגם על המתנה של התפילין, ואף שמצוות לאו ליהנות ניתנו היינו בקונה במעותיו אבל לא במתנה שזה ממש רכוש, עכ"ל, ומבואר כאן דעתו של הגרש"ז אויערבך שאף אם הקונה תפילין חדשות אינו מברך שהחיינו - אבל המקבל תפילין במתנה מברך שהחיינו, וא"כ יש עצה להקנות את התפילין לנער הבר- מצוה רק ביום הבר מצוה, ואז יברך שהחיינו על המתנה וההנחה יחד, [וכענין ראיתי גם במשנ"ב עם הגהות 'ביצחק יקרא' שכתב: (סימן כ"ב סק"ב) שאף אם הקונה תפילין חדשות

בכל המצוות, אולם הוסיף וכתב דמכל מקום אם מברך שהחיינו אין בזה חשש 'ברכה לבטלה' כיון שכתב הבי"ח (ארי"ה סימן כ"ט) שבברכת שהחיינו אף כשאנו צריך לברך אינו לבטלה, מאחר שמכל מקום הוא מודה ומשבח להשי"ת על שהחיינו וקיימו והגיעו לזמן הזה, עכ"ד.

אוצר החכמה

[ויצו"ש עוד בחתם סופר הנ"ל שכתב דלפי סברתו של הפרי הואר יש ליישב המנהג שנהגו הנשים במקום מסוים שכל כלה קודם טבילתה הראשונה מברכת שהחיינו. והיינו רכשם שכל נער בר מצוה מברך שהחיינו בשעת הנחת תפילין על כל המצוות שעתידי לעשות, כמו כן באשה שאין לה תפילין, והיא צריכה לברך על המצוות המיוחדות לנשים' כשמקיימת אותם בפעם הראשונה, וכיון שעל פי רוב מקיימת מצות טבילה לפני שמקיימת הפרשת חלה והדלקת הנר לכך מברכת בטבילתה כשנכנסת לחינוך מצוות המיוחדות לנשים, וראה עוד בדעת תורה (למהרש"ם, ארי"ה סימן כ"ב) שכתב הנעלם מהחתם סופר משי"כ בשו"ת הרמב"ם (סימן מ"ט) שדווקא בציצית ותפילין מברך שהחיינו אבל לא בטמא שטבל, ובלהורות נתן (ח"ב סימן ט' סק"ו) כתב ליישב קושייתו דהרמב"ם מיירי כשהטמא מברך על הטבילה בתור מצוה פרטית שאז אין לברך, אבל כאן האשה אינה מברכת על מצות הטבילה אלא על עצם חינוכה בכל המצוות המיוחדות לנשים, ובזה גם הרמב"ם מודה דיש לברך.

וראה עוד בשו"ת תורת יקותיאל (ארי"ה סימן ס') שהוכיח מדברי החתם סופר הנ"ל לענין כלה שמדליקה נרות פעם ראשונה בחייה שתברך שהחיינו, וראה עוד בפתח הרביר (ארי"ה סימן דס"ג סק"ו) שהאריך הרבה בנידון זה, ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סימן רל"ט), וראה עוד בשו"ת צ"ח אליעזר (ח"ג סימן כ"ד) שהביא שהעיר"ן בסידורו כתב שכפעם הראשונה שמדליקה נרות שבת תברך שהחיינו, אמנם הוסיף וכתב דלא שמענו שנהגים כן. ועוד כתב שלפי דברי התת"ס הנ"ל ממה נפשך אין לה לברך דאם היא מאותן הנהוגות לברך אי"כ כבר יצאה ידי תובה בשהחיינו שבירכה בטבילתה הראשונה, ואם אינה מברכת בטבילה הראשונה אי"כ מאותו הטעם ג"כ אין לה לברך על ההדלקה הראשונה, ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סימן ל"ה) כתב שטוב שהכלה תברך שהחיינו על בגד חדש ותכנין גם על ההדלקה, וראה עוד בספר **ישעיה לב** (ח"א עמוד קצ"ו) משי"כ בזה].

א"ח"ה 1234567

ג. אם יברך שהחיינו על התפילין החדשות

הנה בדרך כלל נער בר מצוה מניח תפילין חדשות, ויש לדון האם יש לו לברך שהחיינו על התפילין החדשות, וכמו כן יש לדון בכל אדם שקונה תפילין חדשות האם מברך עליהם שהחיינו [ואף אם אינו מניחם בפעם הראשונה בחייו].

ומצינו בזה מחלוקת ראשונים, דהנה הרמב"ם (פ"א מברכות ה"ט) כתב שמברכים שהחיינו על תפילין חדשות, אולם התוס' (פסוקי טו"א. ד"ה העושה) כתבו שאין מברכים

אינו מברך שהחיינו, אבל במקבל מתנה יברך שהרי נתברכו נכסיון. ועוד ראיתי מובא בקובץ מבקשי תורה (עמ' ג'ט) שהגרש"ז אויערבך אמר לתלמידו: שהטעם שלא נהגו לברך שהחיינו בתפילין הוא משום שהכסף שקנה בו את התפילין כבר היה בידו קודם לכן ועכשיו לא נתווסף לו שום הנאה כיון דמצוות לאו ליהנות ניתנו, אבל אם קנה בגד חדש יש לאדם הנאה גשמית מעצם הבגד שקנה, ולכן יכול לברך שהחיינו אף שלא נתווסף לו שום רכוש, אולם כל זה שייך דווקא כאשר קונה האדם את התפילין מכספו, שאז ערכם הכספי של התפילין לא נתווסף לו שהרי כסף היה בידו גם קודם לכן, אבל אם מקבל תפילין ב'מתנה' בזה ודאי צריך הוא לברך שהחיינו מצד הערך הכספי שנתווסף לו במתנה זו, ואין זה נוגע להכלל של מצוות לאו ליהנות ניתנו, והוסיף הגרש"ז ואמר: שלכן הוא בעצמו נהג לתת לבניו את התפילין במתנה רק ביום הגיעם למצוות והורה להם אז לברך שהחיינו. עכ"ד. [אלא שכבר העירו בזה דאם קיים כבר מצות תפילין בקטנותו, א"כ לכאורה אינו נחשב כקיום מצוה פעם ראשונה בימי חייו וא"כ מה הריית בעצה אוצר החכמה]. [זו].

אולם ראיתי מובא בשם הגר"ש אלישיב שאמר: דלמעשה אין לברך 'שהחיינו' על קבלת התפילין במתנה מאביו, והוא משום דכיון שאביו מחויב לקנות לו תפילין, א"כ לא חשיב מתנה, והוסיף הגר"ש ואמר: ומה שאומרים על ... שהיה נותן את התפילין לבניו בפעם הראשונה בהשאלה - זה דברים בטלים, לא צריך את זה, עכ"ד, [ראה באליבא דהלכתא (גליון 18) ובספר אשרי האיש (ח"א עמוד ליד מצות ל' שמקראו דבריו). אה"ת 1234567]

סימן כ"ג

אם מותר להניח תפילין קודם הבר מצוה

לכן, [יעוץ להלן שהבאנו קושית האחרונים על העיטור דאם הוא בן י"ג פשיטא דחייב בתפילין ומאי קמ"ל הבריייתא, ועוד הקשו מדוע אביו מחויב לקנות לו תפילין דהרי בגיל י"ג הוא כבר גדול ומחויב בתפילין מצד עצמו].

ובבית יוסף (אורח סימן ל"ה) כתב בזה"ל: כתב העיטור מסתברא לן דהאי קטן גדול בן י"ג שנים ויום אחד הוא, והביא ראיה לדבריו, ואינה כדאי להוציא הבריייתא מפשרה דמשמע דקטן ממש קאמר, וכן נראה דעת כל הפוסקים שכתבו קטן סתם, דמשמע דבקטן ממש

בגמ' (ערכין ב - סוכה מב) תניא קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, וכתב העיטור (הל' תפילין, חלק השביעי): ומסתברא לן דהאי "קטן" גדול בן י"ג שנה הוא, [מדגוסינן התם וקטן היודע לפרוש ידיו חולקין לו תרומה בבית הגרנות, והוא דגדול הוא מרקתני חולקין, ואי קטן ממש הוא הא אמרינן במגילה קטן לא ישא את כפיו, וגוסינן ביבמות חרש שוטה וקטן אין חולקין להם תרומה בבית הגרנות, וכיון עכ"ל. ומבואר בדברי בעל העיטור דנקט שקטן לפני הבר מצוה אינו מניח תפילין עד שיהא בן י"ג שנה ויום אחד ולא קודם

קמירי, עכ"ל, ומבואר שאינו סובר להלכה כשיטת העיטור. **אולם** בדרכי משה (שם) כתב בזה"ל: והמנהג כדברי בעל העיטור שאין הקטנים מגיחין תפילין עד שיהיו 'בר מצוה' דהיינו בן שלש עשרה שנים ויום אחד, עכ"ל, [וכמו כן נחלקו השו"ע והרמ"א (אריה סימן ל"ז ס"ג) שכתב השו"ע דקטן היודע לשמור תפילין חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו, וברמ"א כתב: וי"א דהאי קטן דזקא כשהוא בן י"ג שנים ויום א' וכן נהגו ואין לשנות, עכ"ל].

והנה שיטת רש"י (ברכות כ. ד"ה קטנים – ד"ה ומן) שגם קטן שהגיע לחינוך פטור מתפילין, דבמשנה (שם) אמרו דקטן פטור מתפילין, ופרש"י: דאף כשהגיע לחינוך פטור, משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפית בהם.

ובתוס' (ברכות שם, ד"ה קטנים) הקשו עליו מהא דתניא 'קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין', ולכן פירשו התוס' דבמשנה בברכות מדובר בקטן שלא הגיע לחינוך, אבל קטן שהגיע לחינוך באמת חייב בתפילין, [וכן מבואר ברמב"ם (פירי מתפילין ח"ג) שכתב: קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין כדי 'לחנכו במצוות', עכ"ל, ומבואר דנקט שיש מצוות חינוך בתפילין, וכן מבואר בחינוך (מצוה כ"א) שכתב: וחכמים דיל חייבוננו במצוות התפילין 'לחנך אפילו הנערים הקטנים' כל זמן שהגיעו לכלל שידעו לשמור אותם, עכ"ל].

ובישוב דעת רש"י מצינו ג' ביאורים: א). ברשב"א (בברכות שם) כתב דבאמת גם רש"י מודה להתוס' דקטן שהגיע לחינוך חייב בתפילין, אלא דרש"י ס"ל דהמשנה בברכות איירי בסתם קטן שאינו יודע לשמור ולכן פטור מתפילין, והברייתא איירי בקטן היודע לשמור שחייב בתפילין ולכן אביו לוקח לו תפילין.

ב). ברבינו יונה (ברכות כ.) כתב בביאור שיטת רש"י שבאמת אף קטן שהגיע לחינוך פטור מתפילין, ומה שאמרו בברייתא דקטן היודע לשמור אביו לוקח לו תפילין אינו משום שאז הבן מחויב בתפילין, אלא זהו רק בכדי – 'להרגילו במצוות', אבל אין חיוב חינוך בתפילין, ויעזין בברכי יוסף (אריה סימן ל"ה) שכתב דלפי ביאורו של רבינו יונה מבואר מה שדקדק רש"י בברכיו שבברכות ביאר דקטן פטור מתפילין כיון שאינו יודע להזהר שלא יפית בהם, אולם בסוכה (סב) כתב: קטן היודע לשמור תפילין שלא יכנס בהם לבית הכסא, שהוא משום שבאמת קטן אינו יודע להזהר בתפילין, אלא שאם יודע להזהר שלא יכנס לבית הכסא או אביו מניח לו תפילין באיזה שיעור מועט רק בכדי 'להרגילו במצוות', ולכן בסוכה כתב רש"י שידע לשמור היינו שלא יכנס לבית הכסא, אבל בעיקר פטורו של קטן מתפילין פרש"י בברכות שהוא משום שאינו יודע להזהר שלא יפית בהם. וראה עוד בבית יוסף (רי"ש סימן לו) שהביא ביאורו של רש"י הנ"ל, והוסיף, שבספר התרומה וסמ"ק ביארו דהיינו שידע לשמורם בטהרה שלא

יפית בהם, אמנם לביאורו של הברכ"י הנ"ל מבואר שבאמת גם רש"י סובר כן, ואכמ"ל].

ג). ובביאור הגר"א (אריה סימן ל"ז סק"ז) ביאר בדעת רש"י שהוא סובר כבעל העיטור שהברייתא דקטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין איירי בגדול בן י"ג שנים, ובאמת קטן קודם גיל י"ג שנים אינו מניח תפילין כלל דאינו יודע לשמורם בטהרה.

[וראה עוד בטור אריה (סימן ל"ה, י"א) שהביא דברי השימושא רבא שנראה מדבריו ג"כ דנקט שאין להניח תפילין קודם גיל י"ג, וד"ל: אמר רבא לא כשר לאנוחי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים וכו', מנא לן דתנן שמואל הקטן אומר בן עשר שנים למשנה "בן שלש עשרה למצוות", אמר אב"י והוא יודע לתרגמי בכולהו, עכ"ל, ובבית יוסף (שם) הביא שבספר התרומה (סוף הל' תפילין) כתב: אמנם בתלמוד שלנו לא מצינו כל זה אלא אדרבה בפרק לולב הגזול נרסין קטן שידע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין אע"ג שלא למד משנה, וכע"ז כתבו בארצות חיים (הל' תפילין) ובמחזור ויטרי (סימן תקי"ד ד"ה כתב) וברא"ש (בחלמה קטנות בסוף הל' תפילין) השיגו על השימושא רבא הנ"ל וכתב: האי מימרא ליתא בכולי תלמודא ולא אשכחין לה כלל וגם יתכן דמה שהביא מימרא זו בשם רבא אינו רבא הנזכר בתלמוד אלא הוא רבא דילית, כלומר על שם הרב שלימדו האי שימושא, ואיכא נמי מאן דבעי למימר שגם הוראה זו אינה עיקר דהא קי"ל כל בר ישראל שידע לשמור תפילין חייב בחינוכו, עכ"ד, וראה עוד בספר האשכול (הל' תפילין סימן כ"ט) שכתב על דברי השימושא רבא: ולא דסמכא הוא ששנינו קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנותו, עכ"ד, ובבית יוסף כתב לבאר דברי הטור הנ"ל בזה"ל: ורבינו שכתב דברי שימושא רבא אפשר דס"ל שאין קרישא מההיא דיקטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין דהא איכא לאוקמא דזקא בדגמיר אבל אי לא גמיר לא, אי נמי לענין הנחתן עליו כל היום איירי בשימושא רבא ובפרק לולב הגזול איירי לענין הנחתן בשעת ק"ש ותפילה בלבד, אבל כל הפוסקים השמיטו דברי שימושא רבא בזה, **אוצר החכמה** עכ"ל הב"י].

לענין הלכה

והנה למעשה אימתי מתחיל הנער להניח תפילין כבר ידוע שרבו המנהגים בענין זה ויתבאר להלן.

שיטת הב"ח (אריה סימן ל"ו) היא שבגיל י"ב אם יודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין, ויער"ש שתמה על הרמ"א איך פסק כבעל העיטור נגד כל הפוסקים, [ועל מה שכתב הרמ"א שיכן נהנו, כותב הב"ח: ואפשר שלא נהנו כן אלא רק רובא דעלמא שאינם יודעים לשמור התפילין, אבל קטן היודע לשמור חייב בתפילין]. ויעזין בביאור הלכה (סימן ל"ז ד"ה וכן נהג) שהביא שהפמ"ג מצדד לפסוק כהב"ח שקטן בגיל י"ב הלומד תלמוד ומבין יכול להניח תפילין.

ובמגן אברהם (סימן ל"ז סק"ד) כתב בזה"ל: ועכשיו נהגו להניח ב' או ג' חדשים קודם הזמן, עכ"ל, ובמשנה ברורה (שם סק"ז) נקט כדבריו, וכן כתבו בחיי אדם (כלל ס"ז סי"ב) מגן גיבורים (סי' ל"ז באלף הפגם סק"ד) ובשו"ע הרב (סי' ל"ז סי"ג) ובקיצוש"ע (סי' י" סכ"ד), [וכן מובא במנהגי אמסטודאם (פי"א סי' אה ח') בזה"ל: מתחילים להניח תפילין ג' חדשים לפני הבר מצוה, עכ"ל. אמנם במגדול עוז (דף י"ח ע"ב) כתב רבי יעקב עמרין שבזמנו נהגו להניח חצי שנה קודם הבר מצוה].

אולם בערוך השלחן (סימן ל"ז ס"ד) כתב דעכשיו נהגו להניח חודש אחד קודם הבר מצוה, [וכן מובא במנהגי וירמיישא (אות רפ"ט): וחודש ימים או יותר מניח תפילין לפני שנעשה בר מצוה], ויש שהביאו סמך למנהג זה ממ"ש (פסחים ו.) שואלין ודורשין בהלכות הפסח שלשים יום קודם לחג, וכמו כן בתפילין מתרגלים בהנחתם שלשים יום קודם הבר מצוה בכדי שיהא בקי ורגיל בהנחתם, [יעוין בשער שלום על קיצוש"ע עמוד רמ"ד], וראה עוד בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ג סימן י' סק"ג) שהמנהג כהיום להניח חודש ימים קודם הבר מצוה וכן נוהגים האשכנזים בעיה"ק ירושלים מימים ימימה, וזהו מהטעם הנ"ל להתרגל בהנחתם שלשים יום קודם, [והוסיף וכתב: דיש עוד טעם בזה, דכיון שבשנה מעוברת יש מחלוקת הפוסקים אימתי נעשה גדול, ולכך קבעו המנהג אצל כל נער בר מצוה שיתחיל להניח תפילין חודש קודם, ואז בשנה מעוברת יוצאים ידי חובה לפי כל השיטות], עכ"ד.

ויש שנהגו כדעת הרמ"א ובעל העיטור הנ"ל שלא להניח תפילין אף לא יום אחד קודם י"ג שנה, [וכ"כ בערוך השלחן הנ"ל] ובספר טעמי המנהגים (עמוד י"ב) הוסיף בזה טעם ע"פ סוד: דכיון שביום הבר מצוה נכנס בו יצר הטוב והארת קדושה ולכך עדיף שההתעוררות והחיבה יתירה שיש לנער בפעם הראשונה שמניח תפילין שיהיה בזמן שהוא כבר מחויב בתפילין מן התורה, [וכ"כ באות חיים ושלום (סימן ל"ז סק"ה) וכן בספר מאיר נתיב (שבסידור סדר נהורא) בשם מהר"ש סבעלא] ובשו"ת יד יצחק (ח"א סימן קע"א) כתב דהטעם של אלו המקפידים שלא להניח אפילו יום אחד קודם הבר מצוה הוא משום: דמורא קדושת התפילין עליהם, והטעם של אלו הנוהגים להקדים הוא משום: דמקפידים שלא לבטל מצות 'חינוך' גם בתפילין, ולכך סומכים על שיטת הב"ח והמג"א.

אה"ח 1234567

ויש להוסיף: וכל זה הוא דווקא לבני אשכנז, אבל בני ספרד נוהגים כהבית יוסף דקטן היודע לשמור תפילין מגיח אף זמן רב קודם הבר מצוה, וראה בספר אור לציון (ח"ב ספ"ד אות מ"ז) שכתב: מנהג בני ספרד שנותנים לילד שיכול לשמור עצמו בגוף נקי להניח תפילין בכרכה אף 'כמה שנים' קודם שהגיע לגיל י"ג שנה, עכ"ל, וראה עוד

בספר שלחן גבוה (סימן ל"ז סק"ה) שכתב שבציר גדולה של חכמים ושל סופרים 'שאלוניקי' שישבו בה גדולי עולם: כמהריב"ל ומהרשד"ם ומהרש"ך וכיו"ב דור אחר דור, נהגו כדעת 'מרן' לחנך את בניהם שנה או שנתיים קודם שיגיעו ל"ג שנה ולא חשו כלל לסכרת בעל העיטור והרמ"א, כי מי ישמע להם נגד דעת כל הפוסקים ומרן שקיבלנו הוראותיו, אולם ראיתי בעיה"ק ירושלים ת"ו שנהגו שאין מניחים תפילין קודם י"ג שנה, ותימה שהניחו דעת כל הפוסקים ומרן ונהגו כהרמ"א, עכ"ד, ובספר יפה ללב (ח"ב סימן ל"ז סק"ג) הביא את דברי השלחן גבוה הנ"ל וכתב: ובעיקר תמיהתו במנהג ירושלים ת"ו לא קשה מידי, דיש לומר כאן קודם שנתפשט הוראת מרן נהגו כהעיסור ולכן גם אח"כ שנתפשטו הוראותיו לא זזו ממנהגם הראשון, עכ"ד, וראה עוד בבאר היטב (סימן ל"ז סק"ד) שהביא שכתב הר"ש הלוי (ארי"ה סימן א') שבגיל עשר שנים חייב לחנכו במצות תפילין וכדעת הבית יוסף, וראה עוד בשיירי כנה"ג (סימן ל"ז) ובעולת תמיד (סימן ל"ז סק"ד) שכתבו שבהרבה מקומות נהגו להניח תפילין מגיל עשר שנים ומעלה, ובספר יונת אלם (לרמ"ע מפאנו, פרק ס') כתב שבגיל ט' שנים או מתנוצץ בו הדעת וביאתו ביאה, ובמקור חיים (סימן ל"ז סי"ב) הביא את דבריו וכתב, דאף שדבריו הם על פי סוד מ"מ נקוט מיניה שעת חינוך נראה עוד בשו"ת חקרי לב ארי"ה סימן י"ח].

ובטעם הדבר שנוהגים בזמנינו שכל נער בר מצוה מניח תפילין ואין מדקדקים לבדוקו אם הוא יודע לשמור התפילין כטהרה, יעוין בביאור הלכה (סימן ל"ז ד"ה דהאי) שהעיר בזה דהרי לשיטת הרמ"א שפוסק כהעיסור נמצא שנער בגיל י"ג שנה צריך לבדוקו אם יודע לשמור תפילין או לא, וכתב ליישב הקושיא בשני אופנים: או דהרמ"א פוסק כהעיסור רק לענין שלא להניח קודם י"ג [וכן משמע מלשונו של הדרכי משה], ועוד תירץ דהעיסור מיירי בזמנם שהיו מניחים תפילין כל היום וקשה להזהר בשמירתם, אבל כהיום שאין מניחים אלא בזמן ק"ש ותפילה אנו תולים שמסתמא כל נער בגיל י"ג יודע לשמור תפיליו אם לא שאנו יודעים שאינו יודע לשמור.

וראה עוד בערוך השלחן (ארי"ה סימן ל"ז ס"ד) שביאר בדעת הרמ"א דבאמת נקטינן להלכה כדעת כל הראשונים דקטן היודע לשמור יכול להניח תפילין אף קודם בר מצוה, ודעת העיסור הוא דעת יחיד ולא נקטינן כוותיה, אלא שסובר הרמ"א שכל זה שייך בזמן התלמוד שהיו פרושים וזרזים אבל עכשיו בזמנינו אין לסמוך על שום קטן כשהוא קודם י"ג שנה, והלואי שיזהרו בקדושת תפילין בהיותם בני י"ג, וזהו כוונת הרמ"א שכתב: וכן נהגו ואין לשנות, כיון דבזמנינו אין לסמוך על שום קטן.

עכ"ד, [ולדבריו מיושב קושיית הביאזה"ל הג"ל כיון דמעיקר הדין לא נקטינן כבעל העיטור אלא רק נהגו לא להניח עד גיל י"ג, ובגיל י"ג מסתמא יודע לשמור תפילין].

וראה עוד בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ג סימן י') שכתב דהמגן אברהם שכתב דנהגו להניח ב' או ג' חדשים קודם הבר מצוה, אינו חולק על הרמ"א בעיקר ההלכה, אלא דאף הנקטינן בעיקר הדין כהרמ"א, מ"מ בזה מקילין עכשיו להתחיל בזמן מועט קודם כב' או ג' חדשים כדי לחנכו ולחכמו במצוֹת גדולה זו, וכן מבואר במגן גבורים (סימן ל"ג, כאלף המגן סק"ד) ^{המגן} שכתב בזה"ל: אמנם לענין דינא כבר נהגו כמ"ש בעל העיטור וכמו שהעיד הרמ"א ז"ל, או בב' וג' חדשים קודם כמ"ש המג"א כאן וכן עמא דבר, עכ"ל, הרי שהוא שילב את דברי הנט"א ונתמג"א יחד, עכ"ד.

[מעשה בנער עולה חדש, שעשו לו בר מצוה על פי עדות הסבתא, ולאחר שלשה חדשים התברר שהסבתא טעתה ושהוא עדיין בגיל י"ב, ונסתפקו האם יפסיק להניח תפילין או לא, והג"ר יצחק וילברשטיין הורה בזה: דכיון שהתחיל שוב אינו פוסק, ובפרט שיש נוהגים להניח תפילין כבר בגיל י"ב, הו"ד בספר ברכי נפשי עמ' תשכ"ט].

קושיית האחרונים על בעל העיטור דהרי בגיל י"ג הוא מחויב בתפילין מחמת עצמו

בהגהות הגרעק"א (או"ח סימן ל"ז ס"ג) כתב לתמוה על בעל העיטור [שביאר הברייתא דקטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין דאין הכוונה קטן ממש אלא קטן בן י"ג שנים] שהרי בגיל י"ג אינו נחשב קטן כלל אלא הוא - גדול, והוא מחויב במצות תפילין כמו שמחויב בכל המצוות, ואף באופן שברקו אותו ולא מצאו שהביא ב' שערות מבואר בגמרא (נדה פו.) דחוששין שנשרו השערות וא"כ איך יתכן כלל 'קטן' בן י"ג שנים, דהרי יש 'חזקה דרבא' שהוא כבר גדול.

ותירץ הגרעק"א דיתכן מצב שהוא בן י"ג שנים ועדיין הוא נחשב לקטן באופן שאין לו חזקה דרבא, דהנה מבואר בבית שמואל (אהע"ז סי' קצ"ה סב"ט) דקטן שהביא ב' שערות קודם גיל י"ג ועדיין השערות עליו [ושערות אלו אינם מועילות לגרלות אלא נחשבות לשומא בעלמא, כיון שצריך דווקא שערות שצמחו לאחר גיל י"ג] שאז אין חוששין שהביא עוד ב' שערות חדשות לאחר גיל י"ג ונשרו השערות, והוא משום שאם אנו רואים שהשערות הישנות לא נשרו א"כ לא מסתבר לומר שרק השערות החדשות נשרו, ובאופן זה אין חזקה דרבא כלל, אלא הוא נחשב

לקטן [עד שיביא ב' שערות חדשות], וכתב הגרעק"א שבעל העיטור והרמ"א מדברים במקרה כע"ז שאין לו 'חזקה דרבא' ונחשב לקטן, ומכל מקום מחויב הוא להניח תפילין. כיון דרבנן הטילו חובה על אביו לחנכו במצות תפילין.

והנה בפרי מגדים (כא"א סימן ל"ז סק"ד) הקשה ג"כ כעין קושיית הגרעק"א דאם הוא בן י"ג שנים א"כ מדוע אביו חייב לקנות לו תפילין דהרי לאחר י"ג שנים אין אביו מצווה לחנכו דהוא איש בפני עצמו, ואם הוא עני אזי כל ישראל מצווין להחיותו, וכתב ליישב, דהרמ"א איירי באופן שלא הביא ב' שערות ועדיין נחשב לקטן, ולכך החיוב מוטל על אביו לקנות לו תפילין מדין "חינוך". ויעוין בביאור הלכה (סימן ל"ז ד"ה ו"א) שהקשה על הפמ"ג הג"ל דהרי כיון שיש 'חזקה דרבא' א"כ אף אם לא ראינו שהביא שערות הוא מחויב בתפילין מדאורייתא, והוסיף עוד להקשות דהרי לאחר גיל י"ג שנים אין מוטל על אביו לחנכו כלל, וראיה לזה ממה שהאב מברך בגיל י"ג "ברוך שפטרני" על שנפטר ממצות 'חינוך' ולא מצינו בפוסקים שצריך ידיעה ברורה שהביא שערות בכדי לברך ברוך שפטרני, כיון דחינוך הוא מצוה מדרבנן ולדרבנן מועיל חזקה דרבא.

[ויש ליישב קושיית הביאזה"ל, דיתכן כוונת הפמ"ג הוא כדברי הגרעק"א הג"ל, דבאופן שהביא שערות קודם י"ג ועדיין השערות עליו וכמו שנתבאר לעיל בזה אין חזקה דרבא, והוא נחשב לקטן נמור, ודווקא באופן זה סובר הפמ"ג ריש מצות חינוך אף לאחר גיל י"ג, וראה עוד בזה בסימן ע"ה].

והגר"ח קנייבסקי (בפסכה תפילין, תפילה של ראש, משנה ד' ר"ה וקטנים) כתב ליישב את קושיית הפמ"ג הג"ל דאף אם אין מצות חינוך לאחר גיל י"ג אולם בדברים שהבן אינו יכול לעשות לעצמו ודאי יש מצות חינוך על אביו - גם לאחר הבר מצוה, ולכך יש חיוב על האב [מדין חינוך] לקנות לבנו תפילין גם בגיל י"ג שהרי אין ביד הנער לקנותם מיד ביום שהגדיל, והוסיף וכתב ריש להוכיח דבר זה ממה שמצינו בגמרא (קדושין כט.א) שיש חיוב על האב להשיא אשה לבנו והרי זמן הנשואין הוא בגיל י"ח שנה וכמו ששנינו (אבות ה"בא) בן י"ח לחופה, ומוזה מוכח דמה שהאב נפטר מחובת חינוך בגיל י"ג זהו רק בדברים שהנער יכול לעשות בעצמו אולם בדברים שאינו יכול לעשות בעצמו עדיין יש על אביו חובת חינוך מדרבנן, עכ"ד.

ועוד תירץ הגרעק"א (או"ח סימן ל"ז, הו"ד בעין הגליון, וכן בהגהות הגרעק"א שבשו"ע הוצאת מפני י"ט) את דברי בעל העיטור באופן אחר, דיתכן לומר דכל מה שחוששין שהשערות

נשרו זהו רק לחומרא, בכדי שלא יעבור איסור בידים וכגון להתיר חליצה, אבל החשש שמא נשרו - אינו יכול לחייבו בעשיית מצוות, כיון דאם לא ראינו שיש לו שערות יתכן שעדיין הוא קטן, ובוה יבואר דברי העיטור והרמ"א דאע"ג שמדאורייתא פטור הוא מתפילין אף לאחר גיל י"ג אולם מדרבנן חייב להניח תפילין מדין חינוך, עכ"ד.

ובשו"ת עצי ברושים (סימן נ"ו) כתב על דברי הגרעק"א הנ"ל בזה"ל: יש לתמוה דנראה דנעלם ממנו

משנה ערוכה (פ"ה דאבות) בן חמש שנים למקרא וכו' בן שלש עשרה למצוות ומשמע דמי שנעשה בן י"ג שנה מחויב בכל המצוות מיד, ואין משגיחין כלל אם יש לו ב' שערות או לא, ומשמע דאפילו אם בדקו ולא הביא ב' שערות מכל מקום מחויב בכל המצוות דחיישינן שמא נשרו, ודומיא דאינך דקחשיב בן ה' למקרא וכן עשר למשנה דלא תליא במידי אחרינא רק בשנים לבד, וכן משמע מפירוש רש"י שם על אבות שכתב שם דשיערו חכמים הבאת ב' שערות ב"ג שנה לפיכך מכניסין אותו לקיים מצוות ומאותו זמן ואילך מסתמא מחזקינן לה בשתי שערות כדין רוב תינוקות, וכו', עכ"ל, ונעירש עוד שתמה גם על תירוצו הראשון של הגרעק"א הנ"ל, ולפי"ו משכח"ל חמותו ממאנת יעריש היכי תמצי לזה, ועוד כתב לתמוה בעיקר קושית הגרעק"א דהרי לכאורה זו היא קושיית התוס' בברכות (כ. ד"ה וקטנים, שהי"ד לעיל) על רש"י, וא"כ כמו שיתיישב הקושיא על רש"י מהברייתא הנ"ל כמ"כ יתיישב קושיית הגרעק"א על בעל העיטור והרמ"א.

ובעצי ברושים (שם) כתב ליישב את דברי בעל העיטור והרמ"א באופן אחר, דהנה בצ"ח (ברכות כ) כתב לחדש שהדין של ספיקא דרבנן לקולא זהו רק באופן שאין לו חוקת חיוב, אבל באופן שיש לו חוקת חיוב וכגון שאכל כזית אלא שנסתפק אם ביוך ברהמ"ז או לא, דאז מחויב הוא לברך ולא אמרינן ספיקא לקולא, כיון דיש לו חוקת חיוב לברך ברהמ"ז, ולפי"ו יש ליישב גם את קושיית הגרעק"א והפמ"ג על הרמ"א [שהקשו דלכאורה בגיל י"ג הוא מחויב בתפילין מחמת עצמו ואין כבר מצות חינוך על האב], דלדברי הצ"ח הנ"ל ניתא דמאחר שיש על האב חוקת חיוב של חיוב חינוך א"כ אפילו שיש ספק אם הביא ב' שערות מכל מקום לא נפקע חיוב חינוך מהאב אף בגיל י"ג שנים נכיון שאם עדיין לא הביא שערות אי"כ עדיין הוא קטן וחייב במצוות מדין חינוך. ואף שבקטנותו לא היה מחויב בתפילין כלל זהו משום שאז לא היה ראוי לשמור תפיליו אבל משנעשה בן י"ג בודאי יודע לשמור התפילין וחל עליו חיוב חינוך מספיקא, ונעוד דכיון שנשאר על האב

מצות חינוך בשאר מצוות שהיה חייב בקטנותו ממילא חל עליו ג"כ חיוב חינוך בתפילין ואף שבתפילין ליכא חוקת חיובן עכ"ד.

ובביאור הלכה (סימן ל"ו ד"ה ו"א) כתב ליישב את דברי בעל העיטור באופן אחר, והוא דס"ל להעיטור דאף שבגיל י"ג הוא מחויב בתפילין מדאורייתא אולם כיון דכתיב "ושמרת את החוקה הזאת" לכך מי שאינו יודע לשמור התפילין יש לו פטור מלהניחם, ובוה מיושב הקושיא מה החידוש בברייתא שקטן בן י"ג שנים חייב בתפילין, דבאמת זהו גופא החידוש דאף שהוא בן י"ג וחייב בתפילין מדאורייתא, אולם אם אינו יודע לשמור תפיליו יש לו פטור מיוחד שאינו מחויב בתפילין, ואף שהוא גדול ומחויב בכל המצוות. ונעירש בביאור"ל שכתב דהאחרונים שהקשו על בעל העיטור לא ראו את ספר העיטור כי בוסנם עדיין לא הרפיסו את חלק ב' של ספר העיטור ולכן נדחקו לתרץ דאירי כשלא הביא עדיין שערות, ואילו ראו את ספר העיטור היו מיישבים בפשיטות כהנ"ל עכ"ד.

ובשפת אמת (סוכה מב. ד"ה הידוע) כתב ליישב קושיית הגרעק"א על בעל העיטור, דס"ל להעיטור דאף שבגיל י"ג מחויב הוא בתפילין מן התורה אולם אין על האב חיוב לקנות לבנו תפילין כיון דיכול להשאל תפילין מאחרים ולהניחם לזמן מועט ובוה יוצא ידי חובתו, שהרי יוצאים ידי חובת מצות תפילין גם כשמניחים לזמן מועט, ובוה הכל יודעים לשמור תפילין בזמן מועט, ומה שאמרו בברייתא ד'אביו חייב ליקח לו תפילין' זהו דווקא בנער שיודע לשמור תפילין 'כל היום' בטהרה שאז יש חיוב על אביו ליקח לו תפילין בכדי שיניחם כל היום, והוא משום דמי שמניחם כל היום אינו יכול להשאל תפילין מאחרים לכל היום, ובוה מבואר הטעם שיש חיוב על אביו לקנות לו תפילין ואין די במה שיתן לו את שלו או **אוצר החכמה** שישאל לו תפילין, עכ"ד.

ובעיקר דברי העיטור הנ"ל יעוין בנפש חיה (לר"א מרגליות. אורח מ"ס ל"ה) שכתב דיש ראייה לדברי העיטור מהתנחומא (מ"ס בא) שכתב בזה"ל: יכול אף קטנים ת"ל "ושמרת" כל שישנו בשמירה ישנו בעשייה יצאו קטנים שאינם בשמירה, ואם יש קטן "בר מצוה - ובר דעת" מחייב, עכ"ל התנחומא, ולכאורה משמע כהעיטור דהאי קטן איירי בבן י"ג שהוא בר מצוה ובר דעת, אולם יעוין בשו"ת דברי יצייב (ח"מ סימן מ"ט) שכתב לדחות דהתנחומא איירי לענין חיוב דאורייתא שזהו בגיל י"ג. אבל אין ראייה מזה לנידון דידן אם יש חיוב מדרבנן על קטנים מדין חינוך.

